

УДК 159.9.015:004.9

Людмила МАТОХНЮК,
кандидат психологічних наук, доцент,
Комунальний вищий навчальний заклад
“Вінницька академія неперервної освіти”

ДОСЛІДЖЕННЯ ГРУП ТЕОРІЙ В ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Як конкретну наукову методологію щодо розвитку інформаційної компетентності особистості нами виокремлено базові принципи психології: принцип детермінізму, принцип цілісності розвитку, принцип єдності мислення і діяльності, принцип антропоцентризму, принцип діалогізації педагогічної взаємодії. Також розглянуто такі групи теорій, як психодинамічна, біхевіоральні, еґо-психологія, теорія особистісних рис, соціально-когнітивні, гуманістичні з позиції інформаційної компетентності особистості.

Ключові слова: *інформаційна компетентність, інформаційне суспільство, методологічні принципи, розвиток особистості.*

Постановка проблеми дослідження. Актуальність основи розвитку інформаційної компетентності особистості визначена бурхливим розвитком інформатизації суспільства. Це спричинено впровадженням комп'ютерної техніки та інформаційних технологій, використанням її в повсякденному житті, побуті, професійній діяльності людей.

Метою концепції, затвердженої Постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20 травня 2010 року (протокол

© Матохнюк Л.

№ 1-7/6-150) є впровадження ефективної системи медіа-освіти заради забезпечення всебічної підготовки дітей і молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування у них медіа-обізнаності, медіа-грамотності і медіа-компетентності відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Пріоритетними напрямками розвитку інформаційної компетентності є підготовка особистості в системі: дошкільної, шкільної, позашкільної освіти, а також у вищій школі, батьківська освіта, освіта дорослих у руслі неперервної освіти [4].

Мета іншої Концепції “Нова українська школа”, що була схвалена урядом від 14 грудня 2016 р. № 988-р., полягає в забезпеченні проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти за такими напрямками: створення нової структури школи, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти і набути ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості. В концепції “компетентність” розглядається як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність” [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор показав, що питання методологічних принципів наукової психології були сформульовані у дослідженнях психологів Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, Б. Ломова, С. Максименка, К. Платонова, А. Фурмана, С. Рубінштейна, М. Ярошевського [2, 3–7]. Психологи-методологи виділяють такі форми методологічних принципів теоретичної психології:

а) неупорядкований перелік принципів або первинний набір, представлений у дослідженнях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна;

б) один з найбільш вичерпних, але недостатньо упорядкованих зразків яких був запропонований ще у 1971 році О. Шороховою;

в) найбільш упорядкована система принципів, розроблена О. Ткаченком [7]. Крім повного, вичерпного їх набору, були встановлені ієрархічні зв'язки між ними.

Інтерес у галузі психології особистості до людини як до суб'єкта висвітлено у роботах І. Бежа, О. Бондаренка, Л. Бурлачука, О. Донченко, В. Каліна, Н. Каліної, О. Киричука, В. Карпенка, С. Максименка, І. Манохи, В. Моляко, В. Роменця, В. Рибалки, Л. Сохань, В. Татенка, Т. Титаренко, Н. Чепелевої та багатьох інших [2, 3–7].

Так, **метою даної статті** є дослідити та виокремити групи теорій особистості в психології розвитку інформаційної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення поставлених завдань та реалізації мети дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів: вивчення та аналізу педагогічної, психологічної літератури; порівняння, узагальнення, систематизація та синтез отриманих даних – для аналізу науково-методичної літератури.

Зазвичай, зміна або функціонування системи, що супроводжується появою якісних новоутворень, означає розвиток системи, особистості.

Теоретична психологія розглядає пояснювальні моделі, які можуть бути різного рівня узагальнення, що охоплюють психічний світ в цілому або можуть стосуватися певних психічних явищ. Теоретичні моделі повинні обов'язково узгоджуватися із методологічними принципами. Психологічні теорії мають вплив на методологію у зворотному напрямку, тоді, коли знайдений пояснювальний принцип, який є більш широким ніж теоретичні рамки.

В такому випадку він може поширитися і далі утворити принцип, який домінує або переважає у науці протягом якогось певного часу і набуває в цей момент методологічного значення. Психологія спирається на факти фізіології навіть у тих випадках, коли мала достатньо психологічних фактів, тому природничі основи психології довгий час існували в якостях рівних по значенню і теоретичним і методологічним основам. Підкреслювати матеріальність предмету психології дозволяло посилення на зв'язок психіки і діяльності нервової системи.

В якості конкретної наукової методології щодо розвитку інформаційної компетентності особистості виступили базові принципи вітчизняної психології:

принцип детермінізму – психіка залежить від способу життя, історичного розвитку всього органічного світу, пристосування до тих

умов в яких вона живе а також психіка залежить від онтогенезу (індивідуального розвитку організму від народження до смерті); все, що відбувається з нашою психікою, має якусь причину, пояснення, чому відбулося саме те, а не інакше; інформаційне середовище є не просто умовою, зоною проживання людини, але культурою, яка несе в собі найважливіші знання, переживання, які багато в чому змінюють процес становлення особистості;

принцип цілісності розвитку – психіка постійно змінюється, розвивається, тому найбільш рівноцінним способом її вивчення є дослідження закономірностей цього генезису, його видів і стадій; психіка змінюється разом з зміною середовищем і служить для адаптації організму до нього; бурхливий розвиток інформатизації суспільства призводить до уміння пристосовуватися та підтверджує неперервність особистісного розвитку; психіка формується, функціонує і проявляється як цілісне, інтегральне явище (поєднання знань, умінь, навичок, здібностей, готовності тощо);

принцип єдності мислення і діяльності – означає, що діалектика, як мистецтво спілкування визнає здатність мислення людини пізнати цей світ, адекватно відобразити його властивості; людська психіка формується, функціонує, розвивається і проявляється тільки у процесі суспільно-трудової діяльності, взаємодії людини з іншими людьми (суспільно-трудова діяльність неможлива без впровадження інформаційно-комунікаційних технологій через засоби телекомунікацій);

принцип антропоцентризму – відповідно до якого людина є завершенням еволюції світобудови, центр Всесвіту переноситься від проблем світобачення до конкретних проблем людини (людина не пристосовується до середовища, а змінює світ за допомогою медіа-, ІКТ-технологій); антропоцентризм у психології інформаційної компетентності веде до практики поділу інформації на корисну та шкідливу, абсолютної ліквідації об'єктів інформації, що не мають інформаційного значення або не сприяють розвитку суспільства.

Первинні причини полягають у тому, що людина в більшій мірі поводить себе як особистість, яка не пристосовується до середовища, а

активно його змінює під власні потреби. Це посилюється грандіозними спробами впровадження ІКТ технологій, інформатизації суспільства.

принцип діалогізації педагогічної взаємодії – між педагогом та учнем під час навчально-виховної роботи відбувається діалог, який спрямований на розвиток особистості того, хто навчається (впровадження медіа-, ІКТ-технологій в освітній процес); використання ІКТ-технологій у навчально-виховному процесі дозволяє перейти від навчання, в основі якого – інформація, почута з вуст викладача або прочитана в підручнику, до навчання через сприйняття інформації з електронних ресурсів, Інтернету, навколишнього середовища тощо.

У класичних зарубіжних підручниках налічується в середньому від 15 до 30 теорій особистості. Існує багато спроб класифікації теорій особистості. У більшості класичних підручників розглядаються такі групи теорій: психодинамічна, біхевіоральні, еґо-психологія, теорія особистісних рис, соціально-когнітивні, гуманістичні.

Психодинамічна теорія. В основі психодинамічної теорії розвитку особистості, засновником якої є З. Фрейд, є переживання раннього дитинства. Він вважав, що ключову роль у становленні дорослої людини відіграє переживання раннього дитинства. Кожна людина народжується з певною кількістю лібідо, статевої енергії, яка в своєму розвитку переходить через декілька психосоціальних стадій. Також прихильником психодинамічної теорії є А. Адлер. Він у дослідженнях говорив про те, що вся поведінка людини відбувається в соціальному контексті, і людська природа можлива лише через соціальні відносини.

Ми вважаємо, що інформаційна компетентність формується з раннього дитинства. Знання, уміння, навички роботи з комп'ютерними технологіями особистість отримує в процесі соціалізації. Як було вище зазначено, великими темпами відбувається інформатизація суспільства, тому його вплив на дитину здійснюється ще з ранніх років.

Біхевіоральна теорія. В основі цієї теорії лежить вплив соціального оточення на людину. Особистість формується, розвивається під впливом соціальної поведінки батьків, вчителів, друзів, героїв кіно та ін. На думку теоретиків цього напрямку, соціальна поведінка є результатом спостережень за соціальними моделями. Враховуючи те, що

дорослі більшість свого часу постійно проводять користуючись різноманітними гаджетами, а саме дивляться телевізор, читають газети, книги, використовують професійні програми, можна зробити висновок що діти в процесі соціалізації обов'язково будуть копіювати, моделювати їх поведінку. Особливу роль у формуванні зразків поведінки відіграють засоби масової інформації. Вхідження в інформаційне середовище відбувається ще у віці немовляти.

Теорія его-психології. Основоположником теорії психології є Е. Еріксон. Він говорить про те, що людина протягом життя проходить декілька універсальних стадій розвитку людства. Вони закладені генетично, але позитивно чи негативно вони вплинуть на особистість залежить від співпраці особистості з соціумом. Взаємодіючи з інформаційним середовищем дитини відчуває власну сутність, повноцінність, відношення до світу та інших людей. Інформаційне суспільство це те оточення, те середовище, в якому індивід соціалізується пристосовуючись, адаптуючись до нього.

Теорія особистісних рис. В основі теорії особистісних рис покладено комплекс якостей, які властиві певним категоріям людей. Або ж, в іншому випадку, виявляють певні особистісні риси, які характерні, типові для певного кола що дозволяє їм поводитися в різних ситуаціях однотипно, розкривають закономірності про природу особистості її структуру, механізми розвитку. Знання подібних властивостей особистості, які притаманні людям інформаційно компетентним, дадуть можливість пояснити поведінку людей, передбачити, спрогнозувати особливості поведінки та розвитку особистості в інформаційному середовищі.

Можна вважати, що певне коло людей мають спільну особливу мотиваційну систему, стиль поведінки в повсякденному житті, звички, особистісні риси, які характеризують неповторність взаємодії з соціумом. Тому постійний розвиток особистості є основною формою її існування в інформаційному середовищі.

Соціально-когнітивна теорія. Соціально когнітивна теорія розподіляє людей на два типи. Перший тип характеризується тим, що люди впевнені в собі і беруть відповідальність на себе за те, що з ними відбувається. На їх думку, вони можуть впливати на оточення. Інший тип

людей характеризується тим, що все що з ними відбувається, відбувається тільки під впливом зовнішніх обставин і вони особисто ніяким чином вплинути на свій особистісний розвиток не спроможні. В залежності від індивідуальних властивостей, а саме від мислення людина може навчатися і на чужому досвіді. Значну роль у соціальному навчінні людини грають когнітивні процеси. Отже, під впливом інформаційного середовища, що оточує людину формується модель поведінки особистості.

Гуманістична теорія. В основі гуманістичної теорії покладено статичний процес становлення людини. Тобто, всі вільні у виборі свого життєвого шляху і завжди перебувають в процесі індивідуального розвитку. Осередком особистості в гуманістичній теорії виступають потреби в доброті, моральності, доброзичливості тощо. Вони притаманні людям з народження і можуть бути реалізовані в певному середовищі. Перехід суспільства на новий виток свого розвитку можливе за умови розвитку здорових, сильних, розумово повноцінних особистостей. Цього можна досягти шляхом використання людиною своїх талантів, здібностей, можливостей, самоактуалізації. Проте між розвитком суспільства і формуванням особистості немає рівноваги. Оскільки людина повинна увесь час встановлювати нові взаємини і розвивати наявні.

Будь-яка теорія повинна включати основні концепції. Вони є необхідними для того щоб функціонування особистості було висвітлено з різних позицій. В нашому випадку потрібно врахувати такі компоненти як структура особистості (поряд з нею розглядається і типологія); мотивація (основна тенденція існування); розвиток особистості (стадії або закономірні етапи); зміна особистості.

Поняття “особистість” допомагає охарактеризувати в людині соціальну основу її життєдіяльності, ті властивості і якості, які людина реалізує в соціальних зв'язках, соціальних інститутах, культурі, тобто в суспільному житті, в процесі взаємодії з іншими людьми. Поняття особистості також показує, як в кожній людині індивідуально відображаються соціально значущі риси і проявляється її сутність як сукупність всіх суспільних відносин. Якщо індивідом народжуються,

то особистістю стають в процесі соціалізації. Соціалізація – це процес входження індивіда в соціальне середовище через засвоєння норм, ідеалів, цінностей і т. п.

До найбільш відомих та розповсюджених типологій саме характерів, а не особистості в першій половині ХХ ст. належать конституційні типології, психоаналітичні типологічні моделі характеру, типологічна модель К. Юнга, моделі акцентуацій характеру.

Майже в кожній психологічній теорії особистості розглядається проблема особистісного розвитку. Підхід до розв'язання проблеми формування, розвитку або самореалізації являється однією з основних проблем, яка визначає методологічні позиції різних напрямів.

Висновок. На основі теоретичного аналізу та узагальнення наукової літератури нами було розглянуто такі принципи, як принцип об'єктивності психологічного дослідження, багатомірного і багаторівневого існування предмета психології, принцип дослідження психічних явищ у їх розвитку, принцип самореалізації особистості, організації розвивальних та формувальних психологічних впливів. Було досліджено такі групи теорій: психодинамічна, біхевіоральні, его-психологія, теорія особистісних рис, соціально-когнітивні, гуманістичні.

Перспективою подальших досліджень буде вивчення компонентного складу інформаційної компетентності особистості.

Список використаної літератури

1. “Нова українська школа” [Електронний ресурс] / [Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.] // МОН. – 2016. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf>
2. Максименко С. Д. Поняття особистості у психології / С. Д. Максименко // Психологія і особистість. – 2016. – № 1. – С. 11–17. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2016_1_3
3. Маноха І. П. Психологія потаємного “Я” / І. П. Маноха. – К. : Поліграфкнига, 2001. – 448 с.

4. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2013. – № 44. – Ст. 1581.

5. Роменець В. А. Історія психології ХХ століття / В. А. Роменець, І. П. Маюха. – К. : Либідь, 1998. – 992 с.

6. Ткаченко О. М. Принципи і категорії психології / О. М. Ткаченко. – К. : Вища шк., 1979. – 200 с.

7. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології / Анатолій Васильович Фурман. – К. : Інститут політичної і соціальної психології; Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 100 с.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Боровик Л. В.

Матюхнюк Л. А. Исследование групп теорий в психологии развития информационной компетентности личности

В качестве конкретной научной методологии по развитию информационной компетентности личности нами выделено базовые принципы психологии: принцип детерминизма, принцип целостности развития, принцип единства мышления и деятельности, принцип антропоцентризма, принцип диалогизации педагогического взаимодействия. Также рассмотрены такие группы теорий, как психодинамическая, бихевиоральная, его-психология, теория личностных черт, социально-когнитивные, гуманистические з позиции информационной компетентности личности.

Ключевые слова: *информационная компетентность, информационное общество, методологические принципы, развитие личности.*

Matohnyuk L. Researching of a group of theories in psychology of development of informational competitiveness of personality

The urgency of the basis development information competence of the individual is determined by the rapid development of information society. This is due to the introduction of computer technology and information technology, using it in everyday life and professional activities of people. The key competencies which students have to possess are the following: communication with the state language (and native in case of difference); basic competences in natural sciences and technologies; information and

digital competence; the ability to learn throughout life; communication in foreign languages; mathematical competence; initiative and entrepreneurship; awareness and expression in the field of culture; environmental literacy and healthy life; social and civil competencies. The study of stage-by-stage development of tumors at each new stage characterizes the implementation of the principle of development.

As a concrete scientific methodology for the development of information competence of the individual, we have identified the basic principles of psychology: the principle of determinism, the principle of integrity of development, the principle of unity of thinking and activity, the principle of anthropocentrism, the principle of dialogue of pedagogical interaction. Also considered are such groups of theories as psychodynamic, behavioral, his-psychology, the theory of personality traits, socio-cognitive, humanistic from the standpoint of information competence of the individual.

Keywords: *information competence of the individual, information society, methodological principles, personality development.*